

CUMHURİYET DÖNEMİ ORTAOKUL TARİH PROGRAMLARINA YÖNELİK BİR ANALİZ: POLİTİK VE İDEOLOJİK YAKLAŞIMLARIN PROGRAMLARA YANSIMASI¹

ANALYSIS FOR SECONDARY SCHOOL HISTORY CURRICULUMS IN THE REPUBLICAN PERIOD: REFLECTION OF THE POLITICAL AND IDEOLOGICAL APPROACHES TO CURRICULUMS

Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN

Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü,

ykeskin@sakarya.edu.tr

Öz

Ulus-devletlerde vatandaşlık eğitimi genel ve zorunlu olup görünürde amaç demokratik bireyler yetiştirmektir. Okullarımızda zorunlu olarak okutulan Tarih dersi bu amaca en çok hizmet eden derslerden biridir. Bu nedenle, gerek Dünyada gerekse de ülkemizde hazırlanan Tarih programlarına politik ve ideolojik anlayışların yansıtıldığı bilinmektedir.

Bu çalışmada, ortaokul programlarında yer verilen Tarih konularının, 1920'den günümüze gelişimi ile birlikte politik ve ideolojik anlayışların programlara yansıma düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır. Kronolojik bir sıranın takip edildiği çalışmada ortaokul programları ile siyasal uygulamalar eşleştirilmiş ve belirli kırılma noktaları tespit edilmiştir. Bu kırılma noktaları ülkemizde gerek politik, gerekse de eğitimsel açıdan devrim niteliği taşıyan olaylardır.

Araştırmada *tarihsel yöntem* kullanılmıştır. Araştırmada tarihsel yöntem kullanıldığından veri kaynakları; 1923'ten günümüze yayınlanmış ortaokul programları, Türk eğitim tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Tarih öğretimi ve programları üzerine yazılan eleştiri veya açıklayıcı nitelikteki eserlerdir. Programlar incelenirken tarihsel yöntem içinde yer alan *doküman analizi (belgesel tarama)* tekniği kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda Cumhuriyet döneminde yayınlanmış ortaokul Tarih programlarına yayımlandıkları dönemin siyasal-ideolojik anlayışının yansıtıldığı ve incelenen dönemlere göre ortaokul Tarih programlarının değişim gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih eğitimi, Ortaokul programları, Tarih programları

Abstract

The citizenship education is general and compulsory in nation-states and apparent purpose is to educate individuals. The history lesson taught in our schools as a compulsory lesson is one of the lessons mostly serving to this purpose. For this reason, it is known that political and ideological understandings are reflected to the history curriculums prepared both in the world and in Turkey.

In this study, it is attempted to determine development of history lessons at secondary school curriculums from 1923 to present, and reflection level of political and ideological understandings to the curriculums. In this study where chronological sequence has been followed, secondary school curriculums and political practices have been matched and specific break points have been identified. Such break points are revolutionary events in our country in terms of either political or educational.

In this study, *historical method* has been used. data sources are secondary school curriculums published from 1923 to present, researches made on Turkish educational history, critics written on history education of curriculums, or explanatory works. The *document analysis (documentary screening)* technique included in historical method was used while curriculums have been examined.

At the end of the study, it is found out that political-ideological understanding of that period are reflected to the secondary school history books published in Republican Period, and secondary school history curriculums have changed according to examined periods.

Key Words: History education, Secondary school curriculums, History curriculums

¹ Bu çalışma 13-16 Ekim. 2011 tarihleri arasında Ankara Gazi Üniversitesi'nde yapılan *V. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimler insanla ilgili her türlü konuyu, toplumlar arası ilişkileri ve toplumların yaşayışlarını inceleyen, elde ettiği sonuçları aksi ispatlanana kadar doğru kabul eden çok geniş bir alandır. İçerisinde sosyoloji, ekonomi, tarih, coğrafya, antropoloji, güzel sanatlar gibi disiplinler bulunmaktadır. Sosyal bilimlerin temel disiplinlerinden biri olan Tarihin ortaya çıkışı ve tanımı konusunda tartışmalar, geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir.

Tarih disiplini sadece insanın geçmişte neler yaptığını göstermez. Ayrıca insanın ne olduğunu ve ne yapması gerektiğini de öğretir. Bunun yapılabilmesi ise, Tarihin okullarda ayrı bir ders şeklinde okutulmasıyla mümkündür. Tarih öğretimi, formal eğitim kurumları aracılığıyla, tarih biliminin ortaya koymuş olduğu bilgi, tutum ve becerileri öğrencide davranış haline getirmeye çalışmaktır (Demircioğlu, 2007). Okulda Tarih derslerinde neyin öğretilmesi, tarih programının hangi konuları içermesi ve programdan hangi konuların atılması gerektiği konusunda çok farklı görüşler bulunabilmektedir (Vella, 2001).

Ülkemizde genel olarak Tarih dersi sorgulanmayan, eleştirisi yapılamayan ve değişmeyen doğrular manzumesi olarak okutulmaktadır. Bu durumun temel nedeni olarak Dilek (2007) iki gerekçe öne sürmektedir:

1. Öğretmenlerin Tarihin yapısı ve Tarihin vatansızlığa olan katkısı inancını birbirine karıştırması,
2. Eğitim bakanlıklarının Tarihe yüklediği pratik amaçlı misyonlar.

İkinci gerekçe bu çalışma için önemlidir. Ülkemiz gibi ulus-devlet sürecini yaşayan devletlerde yöneticiler, ulusun değerlerini ve çıkarlarını savunmak, ulusal bütünleşmeyi sağlamak zorundadır. Devlet görevlerini yerine getirirken ve yeni kuşaklara vatandaşlık bilincini aşılarken en önemli desteği eğitimden alır. Konu devletin ideolojisi olunca, eğitim politikaları da siyasal içerikli olmak zorundadır. Devlet ideolojisinin yaşatıldığı kurumlar olan okullar bu ideolojiyi bireye kazandırmak için derslerin öğretim programlarını kullanabilirler. Bu yaklaşımda ders haline getirilen disiplinler pratik ve sosyal amaçlar doğrultusunda kullanılır (Dilek, 2007).

Ülkemizde hazırlanan Tarih ders programları, bilimsel geleneğe uygun olarak tarihin topluma ve bireye pratikte fayda getireceği düşüncesine göre geliştirilmiştir. Yani Tarih bireyin vatandaşlık eğitiminde bir araç olarak görülmektedir.

Ulus-devletlerde vatandaşlık eğitimi genel ve zorunlu olup görünürde amaç demokratik bireyler yetiştirmektir (Özyurt, 2008). Aslında eğitim kurumlarının demokratik bireyler yetiştirmek gibi bir hedefi hiç olmamıştır. Bu tür hedefler, genel ve soyut hedeflerin içine serpiştirilmiş göz boyamadan öteye geçemeyen hedeflerdir. Çünkü her zaman asıl hedef; “*ideolojik yapılanmayı içselleştirecek bireyler yetiştirmek*” olmaktadır (Yapıcı, 2004). Okullarımızda zorunlu olarak okutulan

Tarih dersi bu amaca en çok hizmet eden derslerden biridir. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi Tarih dersi öğretim programlarına ve ders kitaplarına, dönemin siyasal ve ideolojik düşüncesi yansıtılmıştır.

Tarih dersinin, vatandaşlık eğitimi amacıyla siyasal ve ideolojik olarak yapılandırılma durumu sadece ülkemizde mevcut değildir. Tüm dünyada tarih eğitimi şekillendiren ana unsur, dönemin hâkim siyasal/felsefi düşünce şeklidir. Tarih eğitiminde belirleyici faktörler eski çağda devlet şekilleri iken, orta çağda din, modern çağda ulusçuluk/milliyetçilik, günümüz dünyasında ise küreselleşmenin içinde değerlendirilen çok kültürlü yaklaşımdır (Şimşek, 2007).

Okullarda gerçekleştirilen Tarih öğretimi ve programları incelenirken ilgili dönemdeki siyasal iktidarın niteliği mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Cumhuriyet döneminde Tarih öğretimine genel hatlarıyla bakıldığında, ağırlık verilen konuların (bazen Osmanlı, bazen İslamiyet öncesi Türk tarihi, bazen Yunan ve Roma tarihi gibi) sürekli bir değişim gösterdiği söylenebilir. Bu değişimler ise iktidarda olan parti ve onun ideolojik anlayışı ile yakından ilişkilidir.

1923'ten günümüze eğitim politikalarında yapılan yenilikleri -ülkemizdeki siyasal sürece paralel olarak- Zaim ve Dinçer (1985) üç döneme ayırmaktadır (akt. Dilek, 2007: 43):

1. Cumhuriyet Dönemi Devrimci Hareketler (1923-1948)
2. Demokrat Parti (1948-1960)
3. Çoğulcu Toplum (1960-1970)

Dilek (2007) çalışmasında 1970'ten sonrası için şöyle bir sınıflama vermektedir:

1. Askeri Rejim Dönemi (1980-1983)
2. Müdahale Sonrası Dönem (1983-1997)
3. Ulusal Ütopycılık (1997'den günümüze)

Yukarıda verilen sınıflamaya benzer bir sınıflama da Copeaux (2003) tarafından yapılmıştır. O'na göre "*Çağdaş Tarih*" dönemi Atatürk'ün ölümüyle sona ermiştir. Fakat bunun öğretimi 1950'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra "*Hümanizm*" dönemi başlamıştır. 1970'li yıllardan itibaren ise milliyetçi ve Türkçü söylemin ağır bastığı bir dönem yaşanmıştır. Zamanla da bu söylem İslam ile birleştirilmiş ve "*Türk-İslam Sentezi*" dönemi başlamıştır. Bu dönemde (1980'li yıllar) İslam'a laik bir bakış açısı getirilmiş ve Kemalizm ders kitaplarında daha da güçlendirilmiştir.

Copeaux'un (2003) sınıflamasına benzer bir sınıflama da Koçak (2009) tarafından yapılmıştır. O'na göre Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk ve arkadaşlarının belirlediği eğitim politikaları uygulanmıştır. Fakat Atatürk'ün ölümüyle durum değişmiştir. Koçak (2009), Atatürk'ün aramızdan ayrıldığı 1938 tarihini milat kabul ederek yaptığı sınıflamasında 1938-1950 yılları arasını "*Kültürde Hümanizma akımının etkili olduğu dönem*", 1950-1980 arasını "*Çok partili hayat-Demokratikleşme dönemi*" ve 1980'den sonraki dönemi ise "*Türk-İslam sentezinin oluştuğu dönem*" olarak isimlendirmiştir.

Bu çalışmada, yukarıda verilen sınıflamalardan hareketle, benzer bir sınıflama yapılmaya çalışılmıştır. Bu sınıflamada hazırlanan ortaokul programları ile siyasal uygulamalar eşleştirilmiş ve belirli kırılma noktaları tespit edilmiştir. Bu kırılma noktaları ülkemizde gerek politik, gerekse de eğitimsel açıdan devrim niteliği taşıyan olaylardır. Bu çalışmadaki sınıflama ise şöyledir:

1. Atatürk Dönemi (1920-1938)
2. Milli Şef Dönemi (1938-1950)
3. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)
4. Kaotik Dönem (1960-1980)
5. Askeri Müdahale Dönemi (1980-1990)
6. Değişim Dönemi (1990-2000)
7. Küreselleşme Dönemi (2000’li yıllar)

Yukarıda verilen bu sınıflamanın gerekçesi ve sınıflamaya temel oluşturan olaylar bulgular kısmında verilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, ortaokul programlarında yer verilen Tarih konularının, 1920’den günümüze gelişimi ile birlikte politik ve ideolojik anlayışların programlara yansıma düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmada, Cumhuriyetin ilanından günümüze yayınlanan ortaokul programlarında yer alan Tarih konularının dönemlere göre incelenmesi ve bunların dönemin hâkim siyasal ve ideolojik düşünce biçimiyle ilişkilerinin incelenmesi amaçlandığından tarama modeli içinde yer alan *tarihsel yöntem* kullanılmıştır. Tarihsel yöntemde gerçeği bulma veya ortaya çıkarma amaçlı olarak geçmiş eleştirel bir bakış açısıyla incelenir. Tarihsel araştırma “*Ne idi?*” sorusuna cevap aramaya yöneliktir (Kaptan, 1991).

Araştırmada tarihsel yöntem kullanıldığından veri kaynakları; 1923’ten günümüze yayınlanmış ortaokul programları, Türk eğitim tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Tarih öğretimi ve programları üzerine yazılan eleştiri veya açıklayıcı nitelikteki eserlerdir. Programlar incelenirken tarihsel yöntem içinde yer alan *doküman analizi (belgesel tarama)* tekniği kullanılmıştır. Yazılı dokümanlar geçmiş hakkında bize bilmediğimiz pek çok şeyi sunan çok değerli bilgi kaynaklarıdır. (Karasar, 1998). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011)

Bu çalışmada, 1920’den günümüze yayınlanmış ortaokul (ilköğretim II. kademe) Tarih dersi öğretim programlarında yer verilen konular dönemlere göre incelenmiştir. Dönemlere göre programların analizi sırasında, öncelikle mevcut dönemdeki siyasal yapı ve gelişmeler tanıtılmıştır. Bu

tanıtımın ardından bunların Tarih programlarındaki konulara yansımaya düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, 1923'ten bugüne yayınlanmış olan ortaokul Tarih programlarının analizi neticesinde tespit edilen bulgulara yer verilmiştir. Ortaokul programları analiz edilirken araştırmanın “Giriş” bölümünde verilen dönemler dikkate alınmış ve o dönemde hâkim politik-ideolojik anlayışın programlara yansımaya düzeyi tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1. Atatürk Dönemi (1920-1938)

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı'dan modernleşme birikimini ve Türkçülük felsefesini miras almıştır. Amaç yeni bir ulus yaratmaktır. Atatürk'ün bu dönemde kurduğu Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu özellikle Orta Asya Türk tarihi üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu durum öğretime de yansımış ve böylece tarih dersi halka ulusal bilinç aşılamanın en önemli aracı olarak görülmüştür (Şimşek, 2007). Atatürk dönemi tarih anlayışı, sadece Anadolu Türkçülüğü etrafında oluşmamış, dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan Türkleri konu alan araştırmalar ve bilgilendirmeler içermiştir (Şeker, 2006).

Atatürk tarafından ortaya konulan “Tarih Tezi” Osmanlı dönemi tarih anlayışından tam bir kopuş olduğunu göstermektedir. Öğrencilere Türklerin üstün insanlar olduğu, uygarlıklarını Orta Asya'dan Çin'e, Hindistan'a, Akdeniz'e, Yunanistan'a ve Avrupa'ya yaydıkları öğretilmiştir. Bu değişim, belki de o dönem için gerekliydi. Çünkü Türkiye yeni bir devletti ve yeni bir rejimi vardı. Yıkılan Osmanlı Devleti ile bağlarını koparması gerekiyordu (Copeaux, 2003). Bu da ancak Anadolu halkına yeni bir kimlik ve üstünlük vermek ile mümkün olabilirdi.

Atatürk'ün Tarih tezi doğrultusunda, onun ölümüne kadar hazırlanmış programlar incelendiğinde konuların *Türk tarihi* (özellikle İslamiyet öncesi) ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ergin (1943: 1484) bu değişimle ilgili şunları söylemektedir: “Atatürk'ün başardığı Türk inkılabı üzerine okulların Tarih programı yeniden tanzim olundu. Ve okullarda Türk Tarihine ve inkılâp ve Cumhuriyet tarihine önemli bir mevki verildi.”

Bu dönemde uygulanan ortaokul Tarih programları birçok defalar değiştirilmiş ve program geliştirme çalışmalarına sürekli olarak devam edilmiştir.²

Cumhuriyet kurulmadan önce birçok değişikliğe uğrayan ortaokul programları, 1922 yılında uygulamaya giren ve bir ara program olarak nitelendirilebileceğimiz *İlk, Orta Tedrisât Mektepleri Müfredat Programı* ile sona erer. Bu program TBMM Hükümeti Umûr-i Maârif Vekâleti (Eğitim Bakanlığı) tarafından yayınlanmış ve Ankara'da basılmıştır. Bu programda yer verilen Tarih konuları

² Literatür taramasında, bu dönemde (1923-1938) yayınlanan ortaokul Tarih programlarına ulaşılamadığından, daha önce yapılmış araştırmalardan yararlanma yoluna gidilmiştir.

incelendiğinde Türk, Dünya ve İslam tarihi konuları arasında bir denge gözetildiği görülmektedir (İOTMMP, 1922)³.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, lise birinci devre denilen ortaokullar müfredat programlarına 1924 yılında kavuşabilmişlerdir (Cicioğlu, 1982). Bu programa göre, Tarih dersi ortaokulların tüm sınıflarında haftada iki ders saati olarak yer almaktadır.

1924 programı üç yıl uygulandıktan sonra, öğretmen ve ilgili müfettişlerin raporlarına dayalı olarak Tarih, Coğrafya ve Matematik programlarında değişiklik yapılmıştır. Din dersi de programdan çıkarılmıştır (Cicioğlu, 1982). Tarih dersindeki değişiklik ise, özellikle İslam tarihi konularının programdan çıkarılması yoluyla gerçekleştirilmiştir.

1931-1932 Orta Mektep Müfredat Programı ile Tarih ve Yurt Bilgisi derslerinde köklü bir değişime gidilmiştir. Bu program uyarınca Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanarak basılan dört ciltlik tarih kitapları, ortaokul ve liselerde okutulmaya başlanmıştır (Cicioğlu, 1982). Bu programla Tarih derslerinde ağırlık Türk tarihine verilmiş ve Türklerin Orta Asya'dan bütün Dünya'ya yayıldığı ve uygarlığın öncüsü olduğu tezi savunulmuştur. Böylece Cumhuriyet döneminde Harf inkılabından sonra en önemli değişiklik tarih tezinde olmuştur (Yücel, 1994).

Bu dönemdeki siyasal ve ideolojik yapı ile bunların ortaokul Tarih konularına yansıma düzeyi incelendiğinde; Atatürk'ün öncülüğünde oluşturulan "*Türk Tarih Tezi*" üzerinde durmak yerinde olacaktır. Bu tezin olgunlaşması, Cumhuriyet idaresinin kurulması sonrasında Osmanlıcılık, İslamcılık ve Turancılık karşısında Türk ulusçuluğunun resmi bir ideoloji olarak benimsenmesini gerektiriyordu. Yine bu tezin, Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar gözünde onurlu bir amaç olması isteniyordu (Ersanlı, 2003).

Ersanlı (2003) çalışmasında Türk Tarih tezinin bir anda ortaya çıkmayıp, bir sürecin sonucu olduğunu belirtmektedir. 1924 yılında başlayan bu süreç 1932 yılında tamamlanmıştır. Bu süreçte yayınlanan Tarih ders kitaplarının incelenmesi bu değişim sürecini ortaya çıkarmak için yeterli olacaktır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, bu dönemdeki siyasi yapı ile ortaokullarda gerçekleştirilen Tarih öğretimi arasında bir uyumun olduğu söylenebilir. Oluşturulan "*Türk Tarih Tezi*" hem hazırlanan programlara, hem de ders kitaplarına yansıtılmıştır.

4.2. Milli Şef Dönemi (1938-1950)

İnönü veya milli şef dönemi diye nitelendirilebilecek 1938-1950 yılları arası siyasi olarak statik bir yapıya sahiptir. Ancak kültürel anlamda çok hareketli olan bu dönemde Atatürk'ün milli kültür politikasından farklı olarak, yeni bir kültürel yapının inşasına geçilmiştir (Yiğit, 1992).

³ İlk, Orta Tedrisât Mektepleri Müfredat Programı *İOTMMP* şeklinde kısaltılmıştır.

Bu dönem, tüm dünyada bir ekonomik iflasın yaşandığı ve II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllardır. İnönü kültür problemi olarak ele aldığı kalkınmayı sağlayabilmek için birtakım uygulamalar (konservatuar, opera, Yunanca ve Latince dersleri gibi) gerçekleştirmiştir. Bu dönemde hâkim olan temel görüş *Hümanizma'dır*. Türkiye'de, 1938'den sonra resmi politika olarak kabul gören Hümanizm, "eski Yunan ve Roma Medeniyetine inmek" olarak tarif edilmiştir.

1938-1950 yılları arasında kültür hayatına hâkim olan bu hümanist görüş, Atatürk döneminden gelen milli kültür heyecanı ve milliyetçilik arzusunu zayıflatmış ve büyük bir yıkıma neden olmuştur (Yiğit, 1992). Atatürk zamanında oluşturulan *Türk Tarih Tezi* ve *Güneş Dil Teorisi* ile hümanist kültür anlayışı ve felsefesi taban tabana zıttır. Hümanist kültür politikasının ana eksenini evrensel değerler iken, Atatürk döneminin kültür anlayışı milliliğin her türlü değerinin üstünde tutulmasıdır (Elbir ve Karakaş, 2007).

Atatürk'ün ölümünden sonra -özellikle ortaokul ve lise Tarih dersi programlarında ağırlıklı olmak üzere- ulusal tarih anlayışı terk edilerek Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve onun bağlı olduğu CHP idaresi *Türk Hümanizmasına* yönelmiştir. Bu dönemde hazırlanmış Tarih dersi programları incelendiğinde Yunan ve Roma tarih ve medeniyetine ait konuların ağırlıklı olduğu, Türk tarihinin ise ikinci plana itildiği görülmektedir (Keskin, 2008). CHP ve İsmet İnönü yönetiminin, Avrupa medeniyetine eski Yunandan geçmek ile varılacağı şeklinde giriştikleri Hümanizm hareketi farklı kesimlerden gelen güçlü tepkilerin etkisiyle 1946 yılından itibaren CHP tarafından da terk edilmiştir. 1950'li yıllardan itibaren tekrar Türk tarihine ağırlık verilmeye başlanmıştır. Tarih öğretiminde Türk tarihinin ağırlık kazanması, daha sonraki yıllarda artarak devam etmiştir (Şimşek, 2007).

Bu dönemde yayınlanmış iki tane ortaokul Tarih programı bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1938 yılında, ikincisi ise 1949 yılında uygulanmaya başlanmıştır.

1938 tarihli program Hasan Ali Yücel Milli Eğitim bakanlığına getirildikten kısa bir süre sonra hazırlanmıştır. Bu programda Tarih dersi ortaokulun tüm sınıflarında vardır ve haftada ikişer ders saatidir. Programda yer verilen konular incelendiğinde, daha önce uygulanan Tarih programlarından farklı olduğu ve içerikte radikal bir değişime gidildiği görülmektedir.

Bu programda ortaokul birinci sınıflarda Tarih dersi "*Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*" şeklinde adlandırılmıştır. Bu sınıfa ait konular incelendiğinde Yunan-Roma tarih ve medeniyetine ait konulara ayrı bir önem gösterildiği, konu içeriklerinin çok detaylandırıldığı görülmektedir (Ortaokul Programı, 1938).

İkinci sınıflara ait tarih dersi "*Orta Zamanlar*" şeklinde adlandırılmıştır. Bu sınıf düzeyinde konular çok çeşitli olup; Türk, İslâm ve Dünya tarihine ait birçok konu gelişigüzel olarak sıralanmıştır. Bu sınıfa ait Tarih programının içeriğindeki bazı konu maddeleri dönemin anlayışını bizlere göstermektedir. Orta Zamanlarda Anadolu Türk Devletleri ana konu başlığının altında "Selçukların

Anadolu'yu istilâsı⁴ (Ortaokul Programı, 1938: 33) şeklinde bir alt konu maddesi yer almaktadır. Ortaokul üçüncü sınıflara ait Tarih dersi programı ise *Yeni ve Yakın Zamanlar ve Türkiye Cumhuriyeti* şeklinde iki kısma ayrılmıştır.

Bu dönemdeki diğer ortaokul Tarih programı 1949 yılında yayınlanmıştır. Bu programda, ortaokul birinci sınıfa ait Tarih dersi konuları sekiz ana madde halinde sıralanmıştır. Bu konu başlıkları, 1938 tarihli Ortaokul Programı'nda yer alan aynı sınıfa ait ders konuları ile büyük oranda örtüşmektedir. Bu noktadan hareketle 1938 programıyla gelen anlayışın devam ettiği söylenebilir (Ortaokul Programı, 1949).

Programda, ortaokul ikinci sınıfa ait Tarih dersi konuları altı ana madde halinde sıralanmıştır. Bunların 1938 tarihli Ortaokul Programı'nda yer alan aynı sınıfa ait ders konularına göre daha dar kapsamlı olduğu, yani içeriğin daha sade ve derli toplu hale getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca 1938 programına göre Türk tarihi ile ilgili konulara daha geniş olarak yer verildiği de görülmektedir.

Programda, ortaokul üçüncü sınıfa ait Tarih dersi konuları on bir ana madde halinde sıralanmıştır. Bu sınıfa ait Tarih dersi programının da 1938 programında aynı sınıf düzeyi için verilen programla büyük oranda örtüştüğü görülmektedir.

Yukarıda verilmiş olan açıklamalar doğrultusunda; 1938-1950 yılları arasında izlenen Hümanist politikalar nedeniyle ortaokullarda uygulanan Tarih öğretimi programlarında, Atatürk dönemindeki Türk tarihi anlayışının dışına çıkıldığı söylenebilir. Yunan-Roma tarih ve medeniyetinin öğretilmesi, Türk tarihi ve medeniyetinin öğretilmesinin önüne geçmiştir (Karakaş, 2006). Bu açılardan değerlendirildiğinde 1938 ve 1949 tarihli ortaokul Tarih programları için; dönemin kültür politikasına (Hümanizma) uygun olarak hazırlandıkları ve dönemin siyasal ve ideolojik anlayışını yansıttıkları söylenebilir.

4.3. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

1950'li yıllar bilindiği gibi ülkemizde çok partili hayatın olduğu zamanlardır. Demokratik bir devrimle başlayıp askerî bir ihtilâlle kapanan bu döneme, eğitime bağlanan umutların söndüğü, demokratik eğitimin yaygınlaşması beklenirken yeni yeni kökleşen eğitim felsefesinin terk edildiği dönem olarak bakmak gerekir. Açılan yeni dönemin gösterişe dönük eğitim politikaları ne yazık ki 1960 sonrasında da sürüp gidecektir (Sakaoğlu, 1992).

Bu dönem, bilindiği üzere İkinci Dünya savaşı sonrası toparlanma dönemidir. DP iktidarı bu dönemde ABD'ye yaklaşmış ve bu ülke ile gizli şekilde birçok ikili anlaşma yapılmıştır. Sakaoğlu'na (1992: 111) göre "bu dönemdeki Türk-Amerikan yakınlaşması, eğitimdeki klasik Batı örneği arayışlarını sona erdirmiş ve eğitimin tamamen Amerikan etkisine girmesini sağlamıştır". Bilindiği üzere, Cumhuriyetin ilanından sonra pek çok yabancı eğitimci ülkemize gelmiş ve eğitim sistemimizle

⁴ "*İstilâ*: Bir yeri kuvvet kullanarak ele geçirme" (Devellioğlu, 1995: 459).

ilgili incelemelerde bulunmuştur. Bu uzmanların özellikle 1950'li yıllardan itibaren arttığı görülmektedir (Akyüz, 1999). 1950 yılından sonra ülkemize gelen yabancı uzmanların büyük çoğunluğunun Amerikan kökenli olması da Türkiye-ABD yakınlaşmanın en açık kanıtıdır.

Çok partili hayatın olduğu bu dönemde ortaokullara yönelik herhangi bir Tarih programı yayınlanmamış olup, 1949 tarihli program uygulanmaya devam etmiştir. Bu dönemde ortaokul Tarih programlarında bir değişim olmadığı gibi önceki dönemlerde basılan ders kitapları da okutulmaya devam etmiştir.

4.4. Kaotik Dönem (1960-1980)

Kaotik dönem olarak isimlendirilen bu devreyi kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür: Nispeten ılımlı bir havanın yaşandığı 1960-1970 dönemi ve çalkantılı geçen 1970-1980 dönemi.

1960 yılındaki 27 Mayıs askeri müdahalesi ile hem toplumsal yaşamda hem de eğitimde yeni bir döneme ve anlayışa geçilmiştir. 1960'lı yıllar dünyada önemli gelişmelerin olduğu ve bunun etkilerinin Türkiye'de çok yakından hissedildiği yıllardır. Gerek 1960 darbesiyle Demokrat Parti'nin iktidardan indirilmesi, gerek 1968'lerde Avrupa'da meydana gelen gençlik olayları Türkiye'de önemli toplumsal değişimlere neden olmuştur. 1960-1970 yılları arasında ortaokullara yönelik herhangi bir Tarih programı veya ders kitabı yayınlanmamıştır.

1970'li yıllar ise, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de zorlu geçmiştir. Özellikle 1970'li yılların ikinci yarısı, Türkiye'nin siyasetinde ve ekonomisinde istikrarsızlığın egemen olduğu yıllar olmuştur. Özellikle 1970'lerin sonlarında, siyasi kutuplaşma ve terör olayları had safhaya ulaşmıştır. Tüm bu olumsuzluklar eğitimi de etkilemiş ve bu dönemde girişilen pek çok uygulama yarım kalmıştır. Bu dönemde yayınlanmış olan eğitim ve öğretim programlarından da istenen verim elde edilememiştir.

Bu döneme bakıldığında, bugün ilköğretimde ikinci kademe olarak nitelendirilen ortaokul kademesinde 1970-1971 yılında uygulamaya giren program kullanılmıştır. Bu programda Tarih dersi konuları Sosyal Bilgiler dersi içinde yer almaktadır.

1973 tarihinde basılan Sosyal Bilgiler dersine ait bu program, ufak değişiklikler geçirerek 1985 yılına kadar uygulamada kalmıştır. Bu program ile Cumhuriyetin kuruluşundan beri ortaokullarda birbirinden bağımsız olarak okutulan ve tek disiplin anlayışının hâkim olduğu sosyal bilgiler kapsamına giren dersler *Sosyal Bilgiler* adı altında toplulaştırılmıştır (Keskin, 2002). Bu programda amaçlar, açıklamalar ve sınıflara göre üniteler-konular verilmiştir.

Programın içeriği incelendiğinde, Sosyal Bilgiler dersinin üç sınıfta da okutulduğu görülmektedir. Bu programda ortaokul birinci sınıf için altı, ikinci sınıf için on, üçüncü sınıf için ise on bir ünite belirlenmiştir. Ortaokul birinci sınıf düzeyinde üç, ikinci sınıf düzeyinde altı ve son sınıf düzeyinde ise iki ünite Tarih dersine aittir.

Ortaokul birinci sınıfta yer alan üç ünite; “*Yurdumuzda Bizden Önce Kimler Yaşamışlardır*”, “*Apenin Yarımadası ve Roma İmparatorluğu*” ve “*Orta Çağda Avrupa ve Doğu Roma İmparatorluğu*” başlıklarını taşımaktadır (MEB, 1973). 1938 programıyla başlayan Yunan ve Roma tarihi geleneğinin bu programda da sürdürüldüğü söylenebilir.

Ortaokul ikinci sınıf düzeyinde ilk iki ünite İslamiyet öncesi Türk tarihi ile İslam tarihi konularına yer vermiştir. Sonrasında yer alan dört ünite ise ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar’dan Osmanlı’nın son dönemlerine kadar kronolojik bir Tarih anlatısının yer aldığı görülmektedir (MEB, 1973). Bu sınıf düzeyinde yer verilen konuların ağırlıklı olarak İslam tarihi ile İslamiyet sonrası Türk tarihine ayrılmış olması daha önceki programlara göre bir değişimin olduğunu göstermektedir.

Ortaokul üçüncü sınıf düzeyinde yer alan iki ünite, “*XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı...*” ve “*Yeni Türk Devletinin Kurulması*” başlıklarını taşımaktadır (MEB, 1973). Bu iki ünite de yer verilen konular incelendiğinde bir önceki sınıfta başlayan Tarih konularının devamı niteliğinde olduğu görülmektedir.

1970-71 tarihli programında yer alan ve yukarıda özet olarak verilen Tarih konuları incelendiğinde, kronolojik anlayışın hâkim olduğu görülmektedir. Tarih dersi konularında ağırlık İslamiyet sonrası Türk tarihine verilmiştir. Yine bu programda -Türk tarihi kadar olmasa da- Eskiçağ, Yunan ve Roma tarihi konularına da yer verilmiştir. Bu konuların varlığından hareketle “Atatürk’ün ölümünden 1950’li yıllara kadar süren Türk Hümanizması hareketinin etkilerinin azalmakla birlikte devam ettiği” sonucuna varılabilir.

4.5. Askeri Müdahale Dönemi (1980-1990)

Bu dönem, 1980 yılında silahlı kuvvetlerin askeri müdahalesi sonrasında başlamıştır. Müdahale döneminde eğitim politikası, toplumun İslami ve milli değerleri de hesaba katılarak Atatürk ilkeleri etrafında oluşturulmuştur (Dilek, 2007). Bu dönem, eğitimin ilkokuldan başlayarak her kademesini derinden etkilemiştir. Örneğin, din dersleri zorunlu hale getirilmiş, eğitimin içeriği milliyetçi bir anlayışla Türk-İslam sentezi doğrultusunda belirlenmeye başlanmıştır (Gök, 1999). Bir önceki dönemde (1970-1980 yılları) siyasi dalgalanmalar sebebiyle Türk tarihi ağırlıklı olan Tarih dersi programları çok uygulama şansı bulamamıştır. 1980’li yıllarda -dönemin siyasi yöneliminin de etkisiyle- Türk tarihi konularına verilen ağırlığın daha da arttırıldığı yayınlanan programlar incelendiğinde görülmektedir.

Bu döneme bakıldığında ilköğretimde ikinci kademe olarak nitelendirilen ortaokul kademesinde, 1985 yılında uygulamaya giren *Milli Tarih* dersi öğretim programı ile 1981 tarihli *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı* kullanılmıştır.

1985 tarihli Milli Tarih dersi programının içeriği incelendiğinde, bu dersin ortaokulun ilk iki sınıfında okutulduğu görülmektedir. Bu programda ortaokul birinci sınıf için beş, ikinci sınıf için ise sekiz ünite belirlenmiştir (MEB, 1995).

Programda, ortaokul birinci sınıf (ilköğretim altıncı sınıf) için belirlenmiş üniteler Orta Asya'da kurulan en eski Türk devletleriyle başlamakta, İslam tarihi ile devam ederek, Anadolu'da ilk kurulan Türk beyliklerine kadar kronolojik bir sıra takip etmektedir. Yine bu sınıf programında Orta Asya ve yakın Doğu'da kurulan Türk devletlerine (Eyyubiler, Memlûklüler, Harzemşahlar, Altınordu Devleti vb.) kısa da olsa yer verilmesi dikkat çekicidir (MEB, 1995).

Ortaokul ikinci sınıf (ilköğretim yedinci sınıf) düzeyinde yer verilen sekiz ünite incelendiğinde; ilk yedi ünitenin Osmanlı tarihine ayrıldığı, son ünite ise II. Dünya Savaşı konusuna yer verildiği görülmektedir (MEB, 1995). Her iki sınıf programında ortak olarak dikkat çeken husus ise Atatürkçülük konularına yer verilmiş olmasıdır.

Yukarıda verilmiş olan Tarih dersi konuları incelendiğinde; bu programda içeriğin Türk ve Türkiye tarihine ait konulardan oluştuğu görülmektedir. Programın tamamen milliyetçi bir karaktere sahiptir. Ayrıca Hasan Ali Yücel döneminde başlayan Türk Hümanizması hareketinin etkisinin bu programla tamamen ortadan kalktığı söylenebilir. 1970 tarihli ortaokul Sosyal Bilgiler programında gördüğümüz Yunan ve Roma tarihi konuları bu programda yer almamaktadır. Derse *Milli Tarih* isminin verilmesi de daha önce bu öğrenim kademesinde yapılan Tarih eğitimine bir tepki olarak düşünülebilir. Konular işlenirken siyasî tarihimizden çok kültür ve medeniyet tarihimize ağırlık verilmesi istenmektedir. İlk defa bu programda Türkiye'nin jeopolitiği konusuna yer verilmiştir. 1980'li yıllarda oldukça güncel bir konu olan "Ermeni meselesi" yine ilk defa bu programda ele alınmıştır.

12 Eylül 1980 tarihinden sonra Millî Eğitimde Atatürk milliyetçiliğine uygun olarak yoğun bir mevzuat ve program çalışmasına girişilmiştir. Bu çalışmalardan ilki, gençlerin Atatürk inkılâp ve ilkelerine, Atatürk milliyetçiliğine bağlı ve Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri amacıyla ortaokul, lise ve dengi okullar ile yükseköğretim kurumları için *İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük* derslerinin konmasıdır (Sorguç, 1983). İkinci çalışma ise eğitimde Atatürk ve Atatürkçü değerlere ilişkin esaslar üzerinde durulması kararlaştırılarak, 1982 yılında belirlenen öğretim programlarına "*Atatürkçülükle İlgili Konular*"ın yerleştirilmesidir. Bu uygulama, daha sonra daha da genelleştirilerek Atatürkçülük konuları ilk ve ortaöğretim programlarının tamamına aktarılmıştır. Yukarıda incelenen 1985 tarihli Milli Tarih programında bu konuların yer alma sebebi de budur.

1981 tarihli T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi ortaokulun son sınıfları (ilköğretim sekizinci sınıf) için hazırlanmıştır. Bu programda kronolojik tarzda I. Dünya Savaşı'ndan II. Dünya Savaşı'na kadar olan tarihsel sürece yer verildiği görülmektedir. Resmi devlet ideolojisine uygun

olarak milliyetçi söyleme bu programda oldukça vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu dersin genel amacı Atatürk'ü ve Atatürkçü düşüncüyü öğrencilere tanıtmak, benimsetmek ve sevdirmektir. Ayrıca, “Atatürkçülük” felsefesinin gereklerinin öğrencilerde birer davranış haline getirilmesi de amaçlanmıştır (MEB, 1981). Bu ders ideolojik kaygılarla okul programlarına yerleştirilmiş olup, bir disiplinden çok öğrencilere belli fikir ve davranışları kazandırmayı hedeflemektedir.

Yukarıda incelenmiş olan iki program ile ilgili olarak, Atatürk'ün hayatta olduğu 1924-1938 dönemine bir dönüş yaşandığı, Atatürk milliyetçiliğinin ve Türk tarihinin ağırlığının -özellikle Tarih dersi konularında- iyice arttığı söylenebilir. Ayrıca dikkat çeken diğer bir husus ise, Türklük ile İslam inancının birleştirilerek, *Türk-İslam Sentezi* olarak nitelenen yeni bir anlayışa geçilmiş olmasıdır⁵. Bu dönemi, belki bu noktada Atatürk döneminden (1924-1938 yılları arası) ayırmak mümkündür. Atatürk döneminde Türklük bir üstünlük olarak belirtilirken, İslami unsurlar göz ardı edilmiştir. Bu dönemde ise ikisi kaynaştırılarak İslamiyet sonrası Türk tarihine (özellikle Osmanlı tarihi) daha çok vurgu yapılmıştır.

4.6. Değişim Dönemi (1990-2000)

1990'lı yıllarda hem Türkiye hem de dünyada çok önemli gelişmeler ve değişimler olmuştur. 90'larda meydana gelen değişim ve yenilik hız olarak 80'lerde yaşanan hız ve gelişmelerin çok daha ötesinde gerçekleşmiştir. Kanadalı iletişim bilimci-sosyolog Marshall Mc Luhan'ın deyimiyle dünya “Global bir köy” haline gelmiştir. Değişim baş döndürücü bir hız kazanmıştır. Ulusal sınırlar harita üzerinde kalmış ve küresel dünyanın katı kuralları dünyanın pek çok yerinde geçerli hale gelmiştir. İletişim teknolojisindeki inanılmaz gelişmeler uzağı yakın hale getirmiştir (Toruk, 2005).

Yukarıda sözü edilen değişim olgusu, bu yıllar arasında eğitime de yansımış ve köklü bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemdeki en radikal iki değişiklik orta öğretim düzeyinde ders geçme ve kredi sistemine geçilmesi ile 1997 yılında yayınlanan sekiz yıllık kesintisiz ilköğretim kanunudur. Bu dönemde 1980 askeri müdahalesinin izleri devam etmiştir. Ortaokullar için 1985 tarihli Millî Tarih ve 1981 tarihli T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programları dönemin sonlarına kadar uygulamada kalmıştır.

1980'li yıllarda çıkarılan öğretim programları incelendiğinde, hepsinin müstakil olarak hazırlandığı gözlenmektedir. 1997 yılında yasalaşan sekiz yıllık zorunlu eğitim uygulamasından sonra yayınlanan öğretim programları ise ilköğretim bütünlüğüne dayanmaktadır. İlköğretime geçişten sonra çıkarılmış ilköğretim programlarından biri ise 1998 tarihli *Sosyal Bilgiler* programıdır. Bu program, ilköğretim bütünlüğü esasına göre hazırlanmış ilk Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı olup, ilköğretim okulu 4-7. sınıfları kapsamaktadır. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu programın sadece altıncı ve yedinci sınıf düzeyinde yer verilen Tarih üniteleri incelenmiştir.

⁵ “*Türk-İslam Sentezi*” söylemi -araştırmanın Giriş bölümünde de belirtildiği üzere- Copeaux (2003) ve Koçak (2009) tarafından kullanılmıştır.

1998 tarihli bu programda, ilköğretim altıncı sınıf düzeyinde yer verilen ünitelerden üçü Tarih dersine aittir. Bu üniteler sırasıyla “*Türkiye Tarihi*”, “*Moğollar ve Diğer Türk Devletleri*” ve “*Osmanlı Devletinin Kuruluşu*” başlıklarını taşımaktadır. Bu ünitelerde yer verilen konular incelendiğinde tamamının Türk tarihi ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır (MEB, 1998).

İlköğretim yedinci sınıf düzeyinde ise beş ünite Tarih dersine aittir. Bu ünitelerin dördünde kronolojik bir anlayışla Osmanlı tarihi konularına yer verildiği görülmektedir. Geriye kalan son ünite ise “*Avrupa’da Yenilikler*” başlığı altında coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform konularının işlendiği görülmektedir (MEB, 1998: 556–560).

Bu programda Sosyal Bilgiler dersinin esas hedefinin, Cumhuriyet idaresinin istediği özelliklere (Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, lâik vb.) sahip vatandaşlar yetiştirmek olduğu vurgulanmaktadır. Cumhuriyet dönemi ilkokul ve ortaokul Tarih dersi programlarının çoğunda olduğu gibi bu programda da *milliyetçilik* esastır. Programda göze çarpan diğer bir nokta ise, özellikle Tarih dersi konularında Türk tarihinin ağırlığının -bir önceki dönemdeki gibi- devam etmesidir. 1998 programında -daha önce incelenen Tarih dersi programlarında olduğu gibi- kronolojik Tarih öğretiminin esas alındığı görülmektedir.

4.7. Küreselleşme Dönemi (2000’li yıllar)

20. yüzyıl kendisinden önceki dönemlerde başlamış olan sosyal ve siyasal olayların bir bakıma sonuçlarının alındığı ya da tamamlandığı bir dönemdir. 19. yüzyıl içinde başlayıp gelişen pek çok olay 20. yüzyıl başında sonuçlanmıştır. Şu an 21. yüzyılın başındayız. İnsanoğlunu bu yüzyılda çok daha büyük değişiklikler beklemektedir (Oktay, 2010).

Oktay (2010) 20. yüzyıldan 21. yüzyıla aktarılan değerleri özellikle eğitim açısından düşünüldüğüne şöyle sıralamaktadır:

- Küreselleşme
- Çok dilli ve çok kültürlü olma
- Hayat boyunca eğitim
- Çok kanallı eğitim
- Koşullandırma ve
- Öğretme yerine öğrenme veya öğrenen merkezli eğitim.

2000’li yıllarda, özellikle yukarıda sıralanan değerler doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen iki önemli yenilik mevcuttur. Bunlardan ilki 2004 yılında ilköğretim düzeyinde başlatılan program değişiklikleridir. Diğeri ise 2009 yılı içinde gerçekleştirilen okul öncesi eğitim hamlesidir.

İlköğretime yönelik program değişikliği MEB tarafından 2004-2005 öğretim yılında pilot uygulama olarak başlatılmıştır. Bir sonraki öğretim yılında ise ilköğretim birinci kademe yeni

programlar devreye girmiştir. Kademeli geçişin amaçlandığı bu değişiklik şu an tamamlanmıştır. Aşağıda, bu süreçte hazırlanmış yeni *Sosyal Bilgiler* dersi öğretim programı -özellikle altıncı ve yedinci sınıf düzeyinde yer verilen tarih konuları esas alınarak- incelenmiştir.

2004 tarihli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda oluşturmacı (constructivism) yaklaşım hâkimdir. Yine bu program diğer gelişmiş ülkelerde (özellikle ABD) uygulanan programlarla büyük benzerliklere sahiptir (Keskin ve Keskin, 2011).

Bu program incelendiğinde Sosyal Bilgiler dersi için ilköğretim 4-7. sınıf düzeyinde sekiz öğrenme alanının⁶ belirlendiği görülmektedir. Bu sayı daha sonra dokuza çıkarılmıştır. Sosyal Bilgiler dersi için belirlenen öğrenme alanları şunlardır (MEB, 2008):

- ✓ Birey ve Toplum
- ✓ Kültür ve Miras
- ✓ İnsanlar, Yerler ve Çevreler
- ✓ Üretim, Dağıtım ve Tüketim
- ✓ Zaman, Süreklilik ve Değişim
- ✓ Bilim, Teknoloji ve Toplum
- ✓ Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler
- ✓ Güç, Yönetim ve Toplum
- ✓ Küresel Bağlantılar

2004 Sosyal Bilgiler programı genel olarak incelendiğinde, 1998 tarihli programdan belirgin bir biçimde farklı olduğu görülmektedir. 1998 programında Tarih ünite ve konuları belirgin bir biçimde ve kronolojik olarak verilmiş iken, bu programda öğrenme alanları, kazanımlar⁷ ve etkinlikler içinde dağınık bir yapıda yer almaktadır. Kısacası Tarih konuları yeni programda bir disiplin olarak değil, sosyal hayata ilişkin problemlerin çözümüne yardımcı bir alan olarak yer almaktadır (Şimşek, 2007).

2004 tarihli bu program incelendiğinde daha önceki Sosyal Bilgiler ve Tarih programlarında gördüğümüz "*milliyetçilik*" değerine oldukça vurgu yapıldığı görülmektedir (Keskin, 2008). Fakat özellikle hazırlanan ders kitapları ve programın sınıflar bazındaki içeriği incelendiğinde milliyetçilik anlayışında bir değişimin olduğu söylenebilir. Ertürk (2007) yaptığı araştırmada 2004 yılında yayınlanan sosyal bilgiler programına yönelik hazırlanmış ders kitaplarında milli kimliğe ilişkin büyüklük ve yücelik iddiasının azaldığını belirtmektedir. Eski programda yer alan milliyetçi söylem yerine, yeni programda insan haklarına ve farklılıklara saygı, okullardaki ilişkilerin

⁶ Birbiri ile ilişkili beceri, tema ve kavramların bir bütün olarak görülebildiği, öğrenmeyi organize eden yapıya öğrenme alanı denir. Öğrenme alanları her ders için ayrıdır. Çünkü her derste öğrenilmesi gereken kavram, tema ve beceriler birbirlerinden farklıdır. Fakat bir ders içerisinde dersin görüldüğü tüm sınıflarda öğrenme alanları aynıdır.

⁷ Kazanımlar; öğrenme süreci içerisinde, planlanmış ve düzenlenmiş öğrenmeler yoluyla öğrencilerin kazanması gereken bilgi, beceri, tutum ve değerlerdir.

demokratikleştirilmesi gibi Avrupa Birliği'nin eğitimle ilgili kriterlerine uygun yaklaşımlara yer verilmiştir. Yeni program ve ders kitaplarında, milli değerlerin yanında evrensel değerleri de içeren daha liberal bir milliyetçilik anlayışı öne çıkmıştır (Keskin, 2008).

2004 yılında yayınlanan programda dikkati çeken diğer bir husus ise; çok kültürlü eğitime dolaylı olarak az da olsa yer verilmiş olmasıdır. Ertürk (2007) 1998 ve 2004 sosyal bilgiler programlarına dayalı olarak hazırlanan ders kitaplarındaki toplum, yurttaşlık, vatanseverlik ve ekonomi anlayışının değişimi üzerine temellendirdiği çalışmasında, eski dönem ders kitaplarında [1998 programına uygun olarak hazırlananlar] kültür birliğinin millet olmanın bir gereği ve bu nedenle titizlikle korunması gereken bir özellik olarak sunulduğunu belirtmektedir. Yeni ders kitaplarında ise etnik, dinsel ve dilsel farklılıklardan söz edilmemiş olsa da, kültürel anlamda homojen bir millet tanımı yapılmamış ve millet sözcüğünün tarih anlatısı dışında, güncel anlamda kullanımı oldukça azalmıştır. Programda millet kavramı yerine de çoğu zaman toplum kavramı kullanılmıştır. 2004 yılında yayınlanan yeni programdaki bu vurgular dolaylı da olsa *çok kültürlü eğitime* geçişin amaçlandığını göstermektedir.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde ilk olarak araştırma bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlara yer verilmiş ve bunlar diğer araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Sonrasında ise araştırma sonuçlarından hareketle birtakım öneriler getirilmiştir.

5.1. Sonuçlar ve Tartışma

Aşağıda bu araştırmanın bulgularından hareketle ulaşılan sonuçlar maddeler halinde verilmiştir. Ayrıca sonuçlar, daha önce yapılmış araştırmaların sonuçları ile karşılaştırılarak tartışılmıştır.

- Araştırma sonucunda Cumhuriyet döneminde yayınlanmış ortaokul Tarih programlarına yayınlandıkları dönemin siyasal ve ideolojik anlayışının yansıtıldığı tespit edilmiştir.
- Cumhuriyet döneminde yayınlanan ortaokul Tarih programlarının hemen hepsinde (2004 tarihli son program hariç) kronolojik Tarih anlatısına yer verilmiştir.
- 1938-1950 yılları arasındaki (Milli şef dönemi) programlar hariç tüm ortaokul Tarih programlarının milli bir karakter taşıdığı görülmektedir.
- Atatürk dönemi olarak nitelenen 1923 ile 1938 yılları arasında -özellikle 1930'lu yıllarda- Atatürk tarafından ortaya konulan "*Türk Tarih Tezi*" hazırlanan ortaokul programlarına yansıtılmıştır. Bu dönemde Türklük bir üstünlük ve gurur kaynağı olarak gösterilmiştir. Politik ve ideolojik amaçlı bu uygulamada amaç yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti ile olan bağlarını koparmak ve Anadolu halkına yeni bir kimlik kazandırmaktır. Copeaux (2003) çalışmasında *Türk Tarih Tezi*'nin 1950 yılına kadar varlığını sürdürdüğünü ve

bu tarihten sonra *Hümanizma*'ya geçildiğini belirtmektedir. Bu bulgu, hem bu araştırmanın hem de daha önce Şeker (2006) ve Koçak (2009) tarafından yapılan çalışmaların bulguları ile çelişmektedir.

- 1938-1950 yılları arasında (Milli şef dönemi) Atatürk'ün "*Türk Tarih Tezi*" reddedilerek, batılılaşmanın yolunun Avrupa'nın referans kaynakları olan eski Yunan ve Roma'ya inmek olduğu "*Hümanizma*" anlayışı benimsenmiştir. Şeker (2006) ve Koçak (2009) bu dönemde hümanizmi yaratmak amacıyla eski Yunan ve Latin kaynaklarına inen çalışmalar yapılmaya başlandığını vurgulamakta ve Atatürk döneminde başlayan Orta Asya merkezli tarih çalışmalarının kısmen devam etmekle beraber, Türk tarihinin kaynaklarının Avrupa tarih kaynakları ile özdeşleştirilmek istendiğini belirtmektedir. Şeker (2006) ve Koçak'ın (2009) bu tespitleri araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Ersanlı (2003) ise çalışmasında "*Türk Tarih Tezi*"nin 1950'li yıllara kadar hazırlanan Tarih ders kitaplarında var olduğunu ve etkisini yitirmediğini belirtmektedir. Bu bulgu araştırma sonuçları ile çelişmektedir.
- Milli şef döneminde (1938-1950 yılları arası) yayınlanan 1938 ve 1949 tarihli ortaokul Tarih programlarındaki ortak nokta Yunan ve Roma tarihine ait konulara ağırlık verilerek, Türk tarihine ait konuların ikinci plana itilmesidir. Şeker (2006) ve Koçak (2009) da benzer şekilde Türk tarihi konularının sınırlı tutularak ağırlıklı olarak eski Yunan ve Roma tarihi konularına yer verildiğini tespit etmiştir.
- Demokrat Parti döneminde (1950-1960 yılları arası) siyasal ve ideolojik olarak büyük bir değişim yaşanmıştır. Fakat bu dönemde ortaokullara yönelik bir Tarih programı yayınlanmadığından bu değişimin programlara yansıma düzeyi tespit edilememiştir.
- Kaotik dönem olarak nitelenen (1960-1980 yılları arası) dönemin ilk on yılında (1960-1970 arası) siyasal ve ideolojik anlamda değişimler yaşanmakla birlikte -bir önceki dönemde olduğu gibi- yayınlanan bir ortaokul Tarih programı bulunmamaktadır.
- Oldukça sıkıntılı ve karışık bir dönem olan 1970-1980 yılları arasında 1970 yılında uygulanmaya başlanan ortaokul Sosyal Bilgiler programı önemlidir. Tarih konuları bu dersin içinde üniteler halinde yer almaktadır. Bu programdaki Tarih konularının daha önceki programlarla (1938 ve 1949 tarihli) Yunan ve Roma tarihine yer verme noktasında benzeştiği, İslam tarihi ve İslamiyet sonrası Türk tarihi konularına yer verilmesi noktasında ise ayrıldığı görülmektedir. Bu benzeşmeden hareketle, 1938 ve 1949 yıllarında ortaokullara yönelik olarak hazırlanan ve Hümanizma anlayışının hâkim olduğu Tarih programlarının etkilerinin 1980'li yıllara kadar devam ettiği söylenebilir.
- Askeri müdahale döneminde (1980-1990 yılları arası) hazırlanan ortaokul programı "*Milli Tarih*" adını taşımaktadır. Bu program isminde yer alan "milli" nitelemesini hak etmektedir. Programda yer verilen konuların tamamının Türk tarihine ayrıldığı, ayrıca -Türk tarihi kadar

ağırlıklı olmasa da- İslam tarihi konularına da yer verildiği görülmektedir. 1980-1990 döneminde (Askeri müdahale dönemi) tüm öğretim kademeleri için “*T.C. İnkılap Tarih ve Atatürkçülük*” dersi konulmuştur. Bu dersin ortaokul düzeyindeki programı incelendiğinde, ideolojik kaygılarla hazırlandığı ve temel amacın öğrencilere belli fikir ve davranış kalıplarını aşlamak olduğu anlaşılmaktadır.

- 1980-1990 dönemindeki Tarih programları incelendiğinde (1985 tarihli “*Milli Tarih*” ve 1981 tarihli “*İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*”) Türklük ve İslamiyet inancının kaynaştırılarak “*Türk-İslam Sentezi*” olarak nitelenen yeni bir anlayışın benimsendiği söylenebilir. Copeaux (2003) “*Türk-İslam Sentezi*” düşüncesinin 1970’lerde ortaya çıktığını belirtse de Koçak (2009) ve Dilek (2007) bu düşüncenin 1980’lerde ortaya çıktığını belirtmektedirler. Bu anlayış dönemin hâkim siyasal ve ideolojik yapısıyla örtüşmektedir. Koçak (2009) çalışmasında bu dönemde bozulmuş olan millî kültürü devlet eliyle onarmak ve korumak amacıyla, Türk-İslâm Sentezi düşüncesinin sosyal bilimlere ait ders kitaplarına -özellikle Tarih kitapları- enjekte edildiğini belirtmektedir. Dilek (2007) ise bu dönemde toplumun İslami ve millî değerlerinin hesaba katıldığını ve “*Türk-İslam Sentezi*” düşüncesinin ülke insanını komünizm karşısında koruma altına almak amacıyla ortaya atıldığını belirtmektedir. Bu düşüncenin ortaya çıkış sebebi ne olursa olsun her iki araştırmacının birleştiği nokta bunun ortaokul Tarih ders programlarına ve kitaplarına yansıtıldığıdır. Bu bakımdan her iki araştırmanın sonuçları da bu çalışma ile örtüşmektedir.
- Değişim dönemi olarak nitelenen 1990-2000 yılları arasında bir önceki dönemin izlerini görmek mümkündür. Bu dönemde yayınlanan 1998 tarihli Sosyal Bilgiler programındaki Tarih konuları 1980-1990 dönemindeki “*Milli Tarih*” dersi konuları ile büyük oranda örtüşmektedir. Dilek (2007) bu dönemi (1997 yılından başlatarak) “*Ulusal Ütopyacılık*” olarak nitelendirmektedir. O’na göre mevcut Tarih programları, günümüz Türk toplumunun ihtiyaçlarını karşılamaktan çok mevcut olmayan hayali bir toplumun gereksinimlerine yönelik hazırlanmış izlenimi vermektedir. Gerçekten hazırlanan “*Milli Tarih*” programı incelendiğinde -daha önce hazırlanan tüm ortaokul Tarih programlarında olduğu gibi- konuların oldukça ütopik olduğu ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı görülmektedir.
- Küreselleşme dönemi olarak nitelenen 2000’li yıllar daha önceki dönemlerden farklı özelliklere sahiptir. Bu dönemde uygulamaya giren 2005 tarihli Sosyal Bilgiler programı bu değişimi görme açısından önemlidir. Bu programda yer verilen Tarih konuları incelendiğinde daha önceki tüm programlarda mevcut olan kronolojik anlayışın terk edildiği ve konuların sosyal hayatla ilişkilendirildiği görülmektedir. 2005 öncesinde ortaokul Tarih programlarının çoğunda gördüğümüz *milliyetçi* vurgu bu programda da yer almaktadır. Fakat *milliyetçilik* anlayışında bir değişim gözlenmektedir. Bu programda Türklüğe yönelik üstünlük ve yücelik iddiasından vazgeçilerek daha liberal bir anlayış benimsenmiştir. Ayrıca yine bu programda

dolaylı da olsa ilk defa *çok kültürlü eğitime* yer verilmiştir. *Küreselleşmenin* doğal bir sonucu olan bu durumdan hareketle, yeni Sosyal Bilgiler programındaki Tarih konularının dönemin anlayışını yansıttığı söylenebilir. Yapıcı (2004) günümüz okullarını köklerini aydınlanma döneminde bulan ideolojilerden kurtarılması adına, daha güçlü, daha egemen tek tip bir ideoloji olan *küreselleşmenin* batağına sürüklendiği için eleştirmektedir. Dilek (2007) ise yeni Sosyal Bilgiler programında yer verilen Tarih konularını çağdaş Tarih felsefesi ve pedagojik anlayışlara uygun bulmakta ve güncel politikalarla ilişkili olduğunu belirtmektedir. Dilek'in (2007) vurgu yaptığı bu güncel politikalar liberal milliyetçilik anlayışı ve çok kültürlü eğitimden başka bir şey olamaz.

5.2. Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlardan hareketle şu öneriler getirilmiştir:

1. Tarihin bağımsız bir bilim olduğu savından hareketle, Tarih dersi öğretim programları siyasal ve ideolojik kaygılardan uzak olarak hazırlanmalıdır.
2. Tarih dersi vatandaşlık eğitiminde bir araç olarak görülmemeli, tek boyutlu ve tek zihniyetli öğretimden vazgeçilmelidir.
3. Çocuklar, Tarih derslerinde tarihsel olgu ve olaylara eleştirel yaklaşabilmeli ve olayları çoklu bakış açısıyla değerlendirmelidir. Bunun sağlanabilmesi ise, Tarih dersi öğretim programlarında -politik ve ideolojik kaygılardan uzak- radikal bir değişim ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi*. Genişletilmiş 7. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Copeaux, E. (2003). "Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları", *Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar*. Yay. Haz. O. Köymen. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 107-113.
- Cicioğlu, H. (1982). *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarih Gelişimi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.
- Demircioğlu, İ. H. (2007). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (1995). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 12. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilek, D. (2007). *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi*. 3. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Elbir, B. & Karakaş, Ö. (2007). "Cumhuriyet Dönemi Türk Kültür ve Edebiyatında Hümanizmin Etkileri", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, 2/4: 381-392.
- Ergin, O. (1943). *Türkiye Maarif Tarihi Cilt: 5*. İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ertürk, E. (2007). *Ders Kitaplarında Toplum, Yurttaşlık, Vatanseverlik ve Ekonomi Anlayışının Dönüşümü: 1997 ve 2004 İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitapları Üzerine Bir İçerik Analizi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gök, F. (1999). “75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet”, *75 Yılda Eğitim*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1-8.
- İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı* (1338). Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Umur-ı Maarif Vekaleti.
- Kaptan, S. (1991). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Geliştirilmiş 11. Baskı. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- Karakaş, Ö. (2006). *Atatürk ve İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Dönemi'nde Kültür Siyaseti*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üni. Sosyal Bilimler Ens.Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ABD, İzmir.
- Karasar, N. (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 8. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keskin, Y. (2002). *II. Meşrutiyet'ten Günümüze Kadar Uygulanmış Olan Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Analizi ve Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2010). “Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel Döneminde Ortaokul-Lise Tarih Programları ve Ders Kitaplarındaki Dönüşüm”, *I. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumu, 16-18 Haziran, Erzurum*.
- Keskin, Y. & Keskin, S. C. (2011). “Amerika Birleşik Devletleri”, *Farklı Ülkelerin Sosyal Bilgiler Öğretim Programları*. Edit. C. Öztürk. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 75-106.
- Koçak, K. (2009). “Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarının Tarih Eğitimi Yansımaları”, e-makale, <http://www.tarihportali.net> adresinden 15.09.2011 tarihinde alınmıştır.
- MEB (1973). *Ortaokul Sosyal Bilgiler, Fen Bilgisi ve Matematik Müfredat Programı*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1981). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dersi Öğretim Programı. *Tebliğler Dergisi*. Sayı: 2087.
- MEB (1995). *Ortaokul Programı (İlköğretim II. Kademe)*. MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü. İkinci Basılış. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1998). “İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı”. *Tebliğler Dergisi*. Sayı: 2487, 531-568.
- MEB (2008). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı*. <http://programlar.meb.gov.tr> adresinden 21.07.2009 tarihinde alınmıştır.
- Oktay, A. (2010). “21. Yüzyılda Yeni Eğilimler ve Eğitim”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*. Ankara: Pegem Akademi, 1-19.
- Ortaokul Programı* (1938). T.C. Kültür Bakanlığı. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Ortaokul Programı* (1949). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Özyurt, C. (2008). “Küreselleşme, Ulusal Eğitim ve Siyasal Toplumsallaşma”, *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitimi*. Edit. M. Safran & D. Dilek. Ankara: Yeni İnsan Yayınevi, 211-227.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları.
- Sorguç, B. (1983). “Cumhuriyet ve 60'ncı Yılında Eğitim”, *Milli Eğitim*, 62, 9-16.

- Şeker, K. (2006). *İnönü Dönemi Kültür Hayatı (1938-1950)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şimşek, A. (2007), Türkiye'de tarih öğretimin ulusallığı ve Avrupa merkezilik”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (1): 9–38.
- Toruk, İ. (2005). “Türkiye'de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Ortamın Ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 14; 493-508.
- Vella, Y. (2001). “Yaratıcı Tarih Öğretimi”. *Milli Eğitim Dergisi*. Çev. Bahri Ata. Ankara: MEB Yayınları, 150. http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/150/vella_ata.htm adresinden 15.07.2009 tarihinde alınmıştır.
- Yapıcı, M. (2004). “İdeoloji ve Eğitim”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*. ISSN: 1303-5134, e-dergi, <http://www.insanbilimleri.com> adresinden 16.09.2011 tarihinde alınmıştır.
- Yıldırım A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Sekizinci Baskı. Ankara: Seçkin yayıncılık.
- Yiğit, A. A. (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yücel, H. A. (1994). *Türkiye’de Orta Öğretim*. T.C. Kültür Bakanlığı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.